

II

7.39

L

N. Jorga

Trei generații în viața
publică românească după
judecata lui J. A. Vaillant

TREI GENERAȚII ÎN VIAȚA PUBLICĂ
ROMÂNESCĂ DUPĂ JUDECATA
LUI J. A. VAILLANT

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 7 Iunie 1935

Întâmplarea mi-a scos înainte o operă necunoscută a lui J. A. Vaillant, profesorul de franceză la Sfântul Sava în epoca Regulamentului Organic — și soția lui întemeiază o școală de fete —, cercetătorul ambelor noastre țeri libere, prezentatorul lor într'o frumoasă descriere pitorească supt numele, pe care a căutat să-l popularizeze, de *La Romanie* și, adaug, pe alături, etnograful diletant care, ca și Kogălniceanu și în același timp aproape, s'a interesat și de Țigani, pe cari, nu știu de ce, îi numește *Scindrômes*.

Știam că în anii agitați în care se discuta Unirea Principatelor el a reapărut — după amestecul în unele planuri secrete de după 1840 — pentru a susține alegerea ca Domn al Moldovei a lui Grigore Sturza ¹⁾. Dar n'aș fi bănuț că așa de târziu ca anul 1868 el să se fi întors la ocupațiile literare pentru a încerca, poate pentru prima oară, versul și pentru a rosti părerea sa, nu numai în ce privește vremea când a fost un însemnat factor sufleteș, pregătind tineretul muntean îndreptat spre Occident, dar pentru a resuma, la o vârstă

¹⁾ V. Iorga, *Istoria Românilor prin căldători*, ed. a 2-a, tabla la numele lui Vaillant.

foarte înaintată, impresiile ce i-au făcut, o viață întreagă, României și a rosti o opinie în ce privește învățăturile lor.

Această carte târzie a pensionarului care, stând în București, face socoteala că e plătit cu 333 lei, 33 de bani pe lună ¹⁾, se chiamă *La lanterne magique ou passé, présent, avenir de la Roumanie* și e tipărită în tipografia, cunoscută, a lui Weiss, — acela care va edita la 1877-8 foaia de informații ilustrată «Războiul» —, în strada Biserica Ienei ²⁾.

Întâia parte a micului poem dar nu prea mic, căci are 83 de pagini, începe cu un *lever de rideau*, un *prolog* fără interes istoric, în care e dialogul dintre Pantin, Jocrisse și Tambourin, plus Paillasse și Bobêche, paiații cari vor avea să înfățișeze publicului marea schimbare săvârșită, timp de numai treizeci de ani, în țerile noastre; se amestecă studenți, șoltici, un om cu piciorul de lemn.

Supt numele lui Galimatie se judecă întâiu trecutul, așa cum și-l amintește autorul, cu părțile rele și unele care sunt în adevăr bune. Nu odată informația, neașteptată, e de fapt folositoare.

O societate «turcească» în toate domeniile, pe care o servesc Țiganii. Se pune mesuța turcească, «sofraua», pe pat și toți mănâncă dintr'o farfurie — *on mangeait tous au plat*. În stradă nimeni nu iese pe jos. Moravurile sunt aspre: coarne pentru Țigani:

— Carcan à triple corne, aux pourceaux réservé —,

biciu pentru țerani; *falangă* pentru toată lumea. Și Barbu Catargiu, pentru nu știu ce păcate de tinereță, o gustă. Negustorul care vinde cu măsură falsă e ținut până a doua zi «cu urechea bătută în cuie pe pragul prăvăliei» ³⁾.

Ciocoismul domnește: fudul, servil, desprețuitor și cu ifos. Distracția principală e jocul de cărți în care se riscă tot ce are cineva: «galbenii, gologanii, caii, robii, moșiile, pergamele»:

Les gens d'esprit gagnaient, ne perdaient que les fous.

¹⁾ P. 83.

²⁾ Un exemplar în Biblioteca Academiei Române, altul la mine.

³⁾ *Ibid.*, P. 15.

Totul se vinde, câștigând cei șireți « la fân, la orz, la paie », la hrana călugărilor, la recomandării, la procese unde se înșeală clienții și judecătorii iau mită. Se cumpără fetele frumoase.

Se dau exemple de corupție, pe care numai contemporanii le puteau clarifica. Astfel judecătorul care ia din ambele părți, « poetul predicator de morală, tânguindu-și totdeauna mizeria și veșnic fără bani, care moare bogat, lăsând fiului scandalul procedeelelor viclene (*retors*) de unde-i venia averea »:

Tudor vine răsplătitor :

Un larron d'Olténie,
Un pandour, un héros, sans forme, ni façon,
Brisant tout, pillant tout, mettant tous à rançon.

Și între boierii înalți, ca și în celelalte trepte ale unei societăți așa de aspru osândite, se află însă suflete nobile și generoase, lucrând în taină pentru îndreptarea lucrurilor. Cei în haine răsăritene pot avea același gând ca « bunul patriot în haină europeană » ¹⁾.

Se cresc copii fără mijloace, se ajută văduvele, se dă zestre fetelor sărace, se fac testamente mărinimoase, se trimet burșieri. Mulți nerecunoscători ar trebui să-și aducă aminte de cine le-a făcut binele.

Pe atunci nimeni nu cerșia. Budgetul era « de treizeci și opt de milioane de piaștri pentru amândouă Principatele », pe când acum e de o sută șazeci. Impozitele sunt deci și ele mai ușoare. « Pe atunci pânea era un ban oca (*un sou la livre*), carnea patru, vinul opt ». Se juca hora și în saloanele din orașe. Căsătoriile nu se făceau la *Bal Mabile*.

Nu lipsește și o laudă pentru vechile ziare, care « n'aveau stilul Țiganilor », și, dacă era vorba de buciium, era treaba Mocanilor, și nu a scriitorilor (aluzia e evidentă la *Bucium* și la *Trompeta Carpaților*, ale lui Boliac).

Se dau și nume. Intre acele « mari inimi, cel mult o duzină », care se înțeleg, e Dimitrie Golescu, Câmpineanu, Ioan A. Rosetti, « frate cu Carol și Nicolae și văr cu C. A. Rosetti », dar și altfel puțin cunoscutul Grigore Cantacuzino. Așa se face

¹⁾ P. 51.

Clubul Filarmonic, pentru « Unirea pe care timpul singur o va putea face a se îndeplini ». Se creiază Teatrul ca « școală de moravuri », dar deocamdată numai de « lemn tencuit ». Actorul ce se formează e înălțat ca situație socială, fiind funcționar.

Dar consulul rusesc face să se închidă Câmpineanu la Mărgineni — și se cunosc versurile făcute pentru liberarea lui.

Se credea în apropiata împărțire a Turciei și se luau măsuri pentru viitor, spre spaima « boierilor ». Mitică Filipescu iese din temnița dela Snagov ca să moară:

C'était l'ami du peuple, à témoin Balcesco ¹⁾.

Bălcescu, « de moindre rang, mais non moins de grande âme », se va răzbuna de relele tratamente, la 1848.

Atunci « frumosul Domn, care triumfa odată supt pompoasele haine ale lui Mihai Viteazul și care, ca probă a marelui său caracter, închisese poarta sa apostolului Vaillant » ²⁾, deci Vodă Bibescu, fuge, « în loc să iea în mână frânele progresului »: era « ca un copil timid, mai slab decât o femeie ».

Dar poporul « liberat » e de o rară cuviință, « mulțămită progreselor îndeplinite în douăzeci de ani ». Boierii conduc însă, servindu-se numai de acest « instrument sublim »; ei părăsesc toate privilegiile lor. Se face lauda, pentru o asemenea jertfă, a negustorului Hagi Teodorachi:

Alors, pour soutenir le commerce en faillite,
 Au milieu de la Place étalant un comptoir,
 Un commerçant roumain, l'émule de Lafitte,
 Aux vents de la tourmente exposait son avoir ³⁾.

E singurul negustor român:

De tous les commerçants le seul qui fût Roumain ⁴⁾.

O femeie, doamna Ipătescu, de altfel cunoscută ⁵⁾, apare ca eroină, cu armele în mână.

¹⁾ P. 24.

²⁾ P. 25.

³⁾ P. 27.

⁴⁾ *Ibid.*

⁵⁾ V. a mea *Revista Istorică*, I, no. 1.

Dar sunt și observații critice, pornite din resentimente personale. Anul 1848 nu e — și observația e dreaptă — decât continuarea anului 1840:

48 fut fait par tous les indigènes,
Et depuis l'an 40 il germait dans leur cœur.

Și de ce Români ospitalieri au uitat « datoria lor » — firește față de unul ca dânsul, care, de fapt, avea merite de toată evidența?

Dar după cele « trei luni frumoase, trăite ca trei zile de sărbătoare », vin Domnii dela Balta-Liman » ¹⁾.

În a treia parte, intitulată *Intermède* se caracterizează aceștia :

...l'un, un finaud, connaissant son affaire (Știrbei)
Et l'autre ses plaisirs, un papillon boiar (Grigore Ghica din
Moldova) ²⁾.

Ambii se sprijină pe tineret și desprețuiesc experiența bătrânilor. Aceștia sunt jigniți neconținut de propriii lor copii:

Et c'est sur un tel fond de mépris et de haine
Qu'on prétend établir notre société ³⁾!...
L'un étant de main large et l'autre de main preste :
Tel a mangé ses biens et tel les a triplés.

Soției lui Grigore-Vodă, Francezei, născută Leroy, i se aduc cele mai urâte învinuiri, vorbindu-se de Yorella, nume anagramatic, din « Conche, au pied de la grand'berge », fost portărel, apoi hangiu, cu un fiu și cele două fete, din care una e această « Yorella », devenită apoi princesă:

Belle brune aux yeux bleus, aux cheveux noirs de jais,
A la peau de satin, aux dents d'un blanc d'ivoire ⁴⁾.

Întâiu legătura ei cu un Englez, pe care-l urmează, și batjocura, nedemnă față de o femeie, continuă în termeni ce nu se pot

¹⁾ P. 29.

²⁾ P. 31.

³⁾ P. 33.

⁴⁾ P. 33.

reproduce. Cu 2.000 de scuzi economie, d-na Leroy, mama unui copil, întemeiază un cabinet de lectură la Paris:

Yorella, la Conchoise, était faite pour plaire;
Elle avait de bagout, quelque peu de savoir;
Elle tournait la loi mieux que l'huissier, son père ¹⁾.

Așa se prinde « le beau prince », în adevăr frumosul Vodă-Ghica, despre care însă Vaillant vorbește cu pietate, spunând că, murind silnic, s'a jertfit ca Mântuitorul. Se adaugă știri, pe care le credem calomnioase, despre ce s'a petrecut apoi — cu un proces în care un nevinovat ar fi luat douăzeci și cinci de ani de închisoare — cu aceea care era văduva legitimă a unui bun și nobil Domn ²⁾. De altfel se ating astfel lucruri care și după atâta trecere de vreme încă nu pot fi socotite ca ajunse în domeniul public.

I se pare că din cauza d-nei Leroy, pe când Știrbei lasă douăzeci de milioane, în vistieria Moldovei caimacamul Toderiță Balș, urmașul lui Ghica, nu află decât douăzeci de lei. Cu totul alta e prezentarea acestei tragice Domnii de sufletul frumos care e poetul Édouard Grenier, secretarul credincios al fostului Domn ³⁾.

E vorba acum de silințele pentru Unire și de acel « Mathieu-Lansberg oriental » care recomanda Rusia ca mamă a Românilor și pe Țar ca un Traian, ca să se deszică apoi după războiul Crimeii. Dar luptătorii se ceartă între ei și, mai ales, sunt și ei nerecunoscători față de străinii cari le-au făcut bine ⁴⁾.

Aici, cum autorul era în Moldova — de unde și ce spune contra lui Ghica —, un portret bine prezentat și asemănător al Caimacamului Nicolachi Vogoridi, cu părul lung negru și burta pronunțată, mergând în uniformă, cu coiful rusesc pe cap, la grădina Pester, după mese cu vin și femei, în tovărășia cutărui consul:

Plus d'amour que d'argent, moins d'ordre que d'orgie ⁵⁾.

¹⁾ P. 34.

²⁾ P. 35.

³⁾ Vezi, Barbu Slușanschi, în *Mélanges* ale Școlii Române în Franța, 1934.

⁴⁾ Pp. 37—38.

⁵⁾ Pp. 38—39.

« *Prezentul* », altă împărțire arată cum s'a făcut Unirea. O adunare care, iarăși, e vinovată pentru înlăturarea străinilor, chiar meritoși, e la dispoziția unei « clice », care, la « clubul Elefantului », alege pe Cuza, « un bon enfant » ¹⁾.

Domnul celor două țeri unite displace bătrânului profesor francez, care-l înfățișează ca pe un nou Seian servit de Silicus și Tigillinus, « ambii născuți din ciocoi ». Totul i se pare că se improvizează, zi de zi, ceas de ceas, până și limba, creându-se o clasă de solemni vorbitori în sec, de politicieni cari ar vrea să fie și judecători, și prefecți, și președinți, și generali, dar mai ales miniștri. Se predică o « libertate absolută » și se scumpesc mijloacele de hrană. Se introduce, din Paris, un « vot universal », dând « verminei ignobile » dreptul de a pretinde că e « glasul lui Dumnezeu ». În cinci ani douăzeci de ministere ²⁾. « Roșii » și « Albi » înșeală și exploatează țara, batjocurindu-se continuu. Totul ajunge a fi jucărie supt acest regim.

Se zăbovește progresul, pripindu-l:

Comment, pour être trop empressé de paraître
Ce qu'on n'est pas encore, on prend le pis chemin,
Pour arriver tout juste à ne pouvoir pas être
Avant dix ans ce qu'on pouvait être demain ³⁾.

Totul i se pare o jucărie:

Aux dépens du pays, sans risque, sans atout.

Fiecine iese din rostul său și se amestecă, fără chemare și competență, în oricare altul. Și legăturile cu străinătatea s'ar resimți de această ușurătate.

Criticul crede că indispensabilul lipsește, pentru a se face lucruri de lux: reproducerea Coloanei lui Traian, « Palatul de cristal », Grădina Zoologică și « bulevardele » ⁴⁾. Și aspectul unei Capitale neîngrijite e redat astfel în versuri care merită reproducere:

En attendant, la ville offre l'aspect bizarre
De maisons, de palais, dans des champs de fumier.

¹⁾ P. 41.

²⁾ P. 45.

³⁾ P. 46.

⁴⁾ P. 48.

On y voit des marais et, ce qui n'est pas rare,
La charogne y pourrir dans plus d'un bon quartier.

Ses chemins sont tracés en zig-zag, en spirale,
Soit par la foudre, soit par le colimaçon ;
Et les chiens, jour et nuit, garde municipal,
Y guettent les passants et mordent les piétons ¹⁾.

Iarăși portrete cu neputință de recunoscut astăzi: amantul libertății, disciplinatorul cu cnutul, Mirabeau-Narcisse, care se iubește pe sine, « poetul grisetul » care vine în țară odată pe an ca să-și iea veniturile, apoi depozitarul infidel al fiscului și cel ce merge în Spania să aducă amintirile lui Traian (pare a fi Urechia):

Comment tel qui devait nous rapporter d'Espagne
Du petit Ulpius le berceau, les joujous,
Fait payer à l'État comme frais de campagne,
Quatre cents beaux ducats trois bouquins à deux sous ²⁾.

Nu lipsește cel ce mănâncă banii Statului la Expoziția din Paris (pare a fi Odobescu):

Comment tel, un gandin, chargé d'aller en France
Présenter nos produits à l'Exposition,
Qui, trois fois plus payé qu'il ne vaut, et d'avance,
Vend tout et mange tout pour sa commission ³⁾.

Și străinul strigă:

Par ma foi, qu'il est bien ici d'être indigène!

Urmează nu știu ce bulibașă cu gârbaciu ca al lui Căpitanul Costachi, apoi un înșelător de femei, un ziarist care « sfâșie ca un tigru și roade ca un guzgan » — și sunt ziare românești, « școli de șantaj », plus cele care

...en français mielleux vendent des œufs brouillés,

scriitori de cuvinte goale și lingușitori.

¹⁾ *Ibid.*

²⁾ P. 49.

³⁾ P. 50.

Nu lipsește, cu telegraful lui, Liebrecht:

Comme tel fin matois, signant avec paraphe —
C'est là tout son savoir — , a pourtant le grand art
D'aimer ce bon pays vite, par télégraphe,
Pour mieux faire oublier le marqueur de billard ¹⁾.

Altul caută « pietre în Scoția » pentru a pava Bucureștii. Nu se uită nici formula « ca la noi la nimenea » a lui C. A. Rosetti, nici înlăturarea, pentru vina de a fi făcut opoziție, a lui Nicolae Golescu și a generalului Adrian ²⁾.

Se arată și un « avocat fără pricini » devenit general. Se critică un juriu de medici pentru a alege tenori și creatorii de ortografie la Academie, ba chiar Azilul Elena Doamna, care dă, nu mame de familie, ci profesoare, de când un « vâtaf de clică » îl conduce. Se denunță torturile dela Poliție. Călătoriile în străinătate înseamnă pe an: 10.000 de oameni, două milioane de galbeni ³⁾.

În acest amestec neverificabil e vorba, cu aspră dojană, și de numirea de Cuza-Vodă a episcopilor, ceea ce dă și un cler pretențios. Darurile împărțite de partidele ce se succedă amicilor lor sunt denunțate, uitându-se un Colson, un Régnauld, — și, evident, poetul de circumstanță se gândește la cei 333 lei, 33 de bani pe lună ai săi:

A cet ex-Caïmacam trois mille francs de rente,
Six mille à ce poète ignoré parmi nous,
Dix mille à ce bon rouge, à ce beau gros blanc trente,
Trois mille à ce grand bleu qui fit autant que tous.

A Colson, défenseur des droits de la Patrie,
A Regnauld, défenseur du droit des paysans,
Pas même un souvenir, un « je vous remercie »:
On s'inquiète peu s'ils sont morts ou vivants ⁴⁾.

E, spune el, totul numai hatâr și ciocoism, cumul și nepotism. Quinet a fost însă observat din cauza socrului Asachi și Vegezzi Ruscala din cauza ginerelui, ambasadorul Nigra.

¹⁾ P. 51.

²⁾ P. 52.

³⁾ P. 56.

⁴⁾ P. 59.

Nu se uită Ardelenii. Glorificându-se Lazăr, Florian Aaron, Murgu, Piso, « Ciupescu » (Cepescu), Iarca, toți cei « modești și fără pretenții », se atacă alții, veniți pentru « funcție, bogăție și onoruri ». Se iau în râs numele lor romane și se înfierează dezertarea solului natal, unde trebuiau să rămâie ca să aștepte ceasul luptei. Foarte interesantă e rechemarea acolo unde se cere « să fie gata în ziua care trebuie să ne unească pe toți »:

Transylvains, votre place est là-bas, sur la brèche,
Là-bas où tout un peuple a tant besoin de vous.
A vos pièces, Roumains! Canoniers, à la mèche!
Soyez tous prêts le jour qui nous doit tous unir ¹⁾.

Apoi căderea lui « Seian » - Cuza, încercarea de omor contra lui Sofronie Vârnav, călugărul unionist, « bine cunoscut de membrii Ateneului din Paris » și de Lamartine: așa i se mulțămia acestuia pentru că și-a dat nației și caii și trăsura.

Dar România nu poate fi o nouă Belgie decât « topind toate partidele într'unul ».

« *Văitorul* » prezintă visul dela 1831 al autorului la Câmpulung, « Long-champ des montagnes ». Cu oamenii acum flămânzi, storși s'ar putea face de-a-lungul munților un canal al Dunării — irealizabil vis — dela Severin prin Focșani la Cetatea-Albă, care ar duce pretutindenii frumuseța și bielșugul. O nouă țară s'ar face, cu sate-model:

Chaque village avait son grenier d'abondance,
Son école, son tir, son bain, son hôpital,
Son jardin, son lavoir et sa salle de danse;
Avant tout une église ²⁾.

Trei aleși, cu preotul și învățătorul, ar conduce. Școala n'ar cuprinde « literatură, știință exactă și drept », ci morală privată și publică. Domnul ar trebui, nu să fie înfășat constituțional, ci lăsat să creeze, « car régner c'est régler, régir ³⁾ ». O lege agrară ar da pământ țăranului, Armata ar fi de cetățeni. Și firește, lumea ar redeveni — ospitalieră ⁴⁾.

¹⁾ P. 62.

²⁾ P. 70.

³⁾ P. 76.

⁴⁾ P. 77.

